

TURKIY DUNYO INTEGRATSIYASIDA MADANIY VA XALQ DIPLOMATIYASI ROLI

Japparov Shuhrat Gapparovich

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18638608>

Annotatsiya: Tez o'zgaruvchan va murakkab globallashuv sharoitida xalqaro munosabatlar va diplomatiyadagi o'zgarishlar mahsuli sifatida paydo bo'lgan madaniy va xalq diplomatiyasi siyosiy va harbiy nizolarning ortib borishi bilan yanada muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Shu nuqtai nazardan rivojlangan mamlakatlar tashqi siyosatni amalga oshirishda yumshoq kuch konsepsiyasidan maksimal darajada foydalanishga e'tibor qaratmoqdalar. Yumshoq kuch siyosatining amalga oshiruvchi bir necha vositalaridan biri sanaladigan xalq diplomatiyasi va madaniy diplomatiya xalqaro munosabatlar rivojlanishining so'ngi tendensiyalarida eng samaralisi ekanligi o'z tasdig'ini topmoqda.

Maqolani asosiy obyekti sifatida turkiy davlatlar tashqi siyosatida diplomatik munosabatlar tanlab olingan bo'lib, predmet sifatida uni amalga oshiruvchi madaniy va xalq diplomatiyasi kabi vositalardan foydanishning xususatlari tadqiq etildi.

Shuningdek, Turkiyaning Turk dunyosiga qaratilgan madaniy va xalq diplomatiyasi siyosati tadqiqotda ko'rib chiqildi. Tadqiqot davomida Turkiya xalq diplomatiyasi Turk dunyosining munosabatlarida alohida o'rni borligi ochib berilgan. Bundan tashqari, maqolada madaniy va xalq diplomatiyasining samarali ta'siri hamda tashqi siyosatni amalga oshirishdagi yangi istiqbollari haqida nazariy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Diplomatiya, Yumshoq kuch, Turkiy davlatlar kengashi, xalq diplomatiyasi, madaniy diplomatiya, turkiy dunyo konsepsiyasi.

THE ROLE OF CULTURAL AND PEOPLE'S DIPLOMACY IN TURKISH WORLD INTEGRATION

Japparov Shuhrat Gapparovich

Researcher of Tashkent State Oriental Studies University

Annotation. Cultural and public diplomacy, which emerged as a product of changes in international relations and diplomacy in the conditions of fast-changing and complex globalization, began to gain more importance with the increase of political and military conflicts. In this regard, developed countries pay attention to the maximum use of the concept of soft power in the implementation of foreign policy. People's diplomacy and cultural diplomacy, which are considered as one of the few implementing tools of soft power policy, are proving to be the most effective in the latest trends in the development of international relations.

As the main object of the article, diplomatic relations are selected in the foreign policy of the Turkic states, as the subject of which the benefits of such tools as cultural and public diplomacy are studied.

Also, the policy of cultural and public diplomacy of Turkey aimed at the Turkic world was considered in the study. During the research, it was revealed that Turkish public diplomacy has a special place in the relations of the Turkic world. In addition, the article developed theoretical proposals on the effective impact of cultural and public diplomacy and its new prospects for the implementation of foreign policy.

Keywords: diplomacy, soft power, Council of Turkic states, people's diplomacy, cultural diplomacy, Turkic world concept.

РОЛЬ КУЛЬТУРНОЙ И НАРОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ В ТУРЕЦКОЙ МИРОВОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Джаппаров Шухрат Гаппарович

Исследователь Ташкентского государственного университета востоковедения

Аннотация. Культурная и общественная дипломатия, возникшая как продукт изменений в международных отношениях и дипломатии в условиях быстро меняющейся и сложной глобализации, стала приобретать все большее значение с ростом политических и военных конфликтов. В связи с этим развитые страны обращают внимание на максимальное использование концепции «мягкой силы» при реализации внешней политики. Народная дипломатия и культурная дипломатия, которые рассматриваются как один из немногих инструментов реализации политики мягкой силы, оказываются наиболее эффективными в новейших тенденциях развития международных отношений.

В качестве основного объекта статьи выбраны дипломатические отношения во внешней политике тюркских государств, а в качестве предмета изучены особенности использования таких инструментов, как культурная и общественная дипломатия.

Также в исследовании рассмотрена политика культурной и общественной дипломатии Турции, направленная на тюркский мир. В ходе исследования выявлено, что турецкая общественная дипломатия занимает особое место в отношениях тюркского мира. Кроме того, в статье развиваются теоретические предложения об эффективном влиянии культурной и общественной дипломатии и новых перспективах реализации внешней политики.

Ключевые слова: дипломатия, мягкая сила, совет тюркских государств, Народная дипломатия, культурная дипломатия, концепция тюркского мира.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ, INTRODUCTION)

Zamonaviy xalqaro munosabatlar murakkablashuv davrida davlatlararo aloqalar, xususan, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar globallashuv ta'sirida umumiy xususiyat kasb eta boshladi. Globallashuv va yangi axborot texnologiyalari ta'siri doirasida davlatlar xalq diplomatiyasi orqali boshqa mamlakatlar jamiyatlari bilan o'z munosabatlarini kommunikativ rivojlantirish siyosatini yurita boshladilar[1].

O'zgaruvchan global muhitga moslashish uchun davlatlar 1960-yilda ommaviy diplomatiya xalqaro hamjamiyatning o'zaro munosabatlari va siyosatini oydinlashtirishning strategik vositasi sifatida va uning yordamini olish. Bundan tashqari, XXI asr global siyosatida axborot kuchi muhim ahamiyat kasb eta boshladi[2].

Sovuq urush yakunidan so'ng tashkil topgan mustaqil davlatlarning aksariyat ko'pchiligi turiyzabon davlatlar bo'lib, ularning mushtarak maqsadlari ostida birlashtirish va o'zaro hamkorlikni amalga oshiruvchi vsita sifatida xalq diplomatiyasi va madaniy diplomatiya asosiy rol o'ynay boshladi.

Ommaviy diplomatiya strategik vosita sifatida, ayniqsa, global media maydonidagi axborot urushlarida ahamiyat kasb etdi. Boshqacha aytganda, ommaviy diplomatiya aloqa va axborot kuchi sifatida o'zgaruvchan global siyosatda kuchlar blokini yaratishning eng strategik vositalaridan biriga aylandi[3].

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib qaralsa mustaqil bo'lgan turkiyzabon davlatlar yaqinlashuvi yuz berdi. "Turkiy dunyo" davlatlarini yagona integratsiyaga birlashuvda madaniy diplomatiya va xalq diplomatiyasi alohida ahamiyat kasb etdi. Turkiy davlatlar kengashining tashkil etilishi dastlab turkiy madaniyat va til yaqinligi asnosida qurilgan bo'lsa bu hamkorlik kelgusida iqtisodiy, siyosiy va gumanitar sohalarida ham faoliyatini yo'lga qo'ydi. Bugungi kunda turkiy davlatlar tashiloti tom ma'noda dunyoning to'laqonli subyekti sifatida o'zining salmoqli o'rniga ega bo'lgan xalqaro tashkilot sifatida rivojlanib bormoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI (АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ ПО ПРЕДМЕТУ, LITERATURE REVIEW)

Maqolani yozish mobaynida ushbu mavzu yuzasidan tadqiqot olib borgan bir qator xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlari va adabiyotlariga murojaat qilindi. Jumladan, turkiy davlatlar tashqi siyosati, ularni amalga oshiruvchi vositalari borasida tadqiqot olib borgan S.Jurayev, M.Muhammadsiddiqov, D.Sayfullayev, D.Madaminova, H.Azimov, S.Bo'ronov kabi mahalliy olimlar. Muharrem Ekşi, Xaluk Karadag, Tayyar Ary, Qodir Sanchak, Mehmet Seyfettin Erol, Yavuz Gürler kabi turk tadqiqotchilarining ishlaridan. Shuningdek, maqolada rus tadqiqotchilaridan N.G.Kiryeva, S.Kudryashova, V.A.Avatkov va A.I.Zubkova kabi olimlarning ilmiy ishlariga murojaat qilindi. Qolaversa Turkiy davlatlar rahbarlari va siyosiy arboblarning nutq va ma'ruzalari hamda bayonotlaridan foydalanildi.[3]

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY)

Maqolani yozish davomida tarixiy qiyosiy tahlil, qiyosiy-siyosiy tahlil, kontent, event va SWOT tahlil usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ, RESULTS)

Ommaviy diplomatiya strategik aloqa vositasi sifatida xalq diplomatiyasi "davlatlar, tashkilotlar yoki shaxslar jamoatni tushunish, xabardor qilish va unga ta'sir o'tkazish"ni o'z ichiga oladi.[4] Ushbu jarayonning muhim qismi bo'lgan siyosiy kommunikatsiya "axborotni ishlab chiqarish, tarqatish, nazorat qilish, foydalanish va qayta ishlash" deb ta'riflanadi.[5] Xalq diplomatiyasining maqsadi tashviqot emas, balki obyektiv faktlar va haqiqatga asoslangan strategik muloqot tilini qurishdir.

Turk dunyosida Xalq diplomatiyasi va uning samarasi borasida Muharrem Ekşi quyidagi fikrlarni bildirgan, "Turk dunyosida Xalq diplomatiyasining g'oyaviy asoslari: Tarixan Turk dunyosida xalq diplomatiyasi tushunchasi doimo mavjud bo'lgan uning zamonaviy dunyoda qo'llanila boshlanishi Ismoil Gaspirali nomi bilan bog'lanadi. Gaspirali bundan 100 yil muqaddam "tilda, fikrda va ishda birlik" so'zlari bilan turk dunyosida zamonaviy jamoatchilik diplomatiyasi g'oyasining intellektual poydevorini qaysidir ma'noda qo'ygan edi. Shu ma'noda Gaspirali turk dunyosida xalq diplomatiyasining asoschisi deyish mumkin.[7]

Turk dunyosi birligining kalitlarini til, fikr va ishda birlik deb belgilagan Gaspirali, bu abadiy formula bilan Turk dunyosi uchun bugungi kunda ham fikriy darajada ham, amalda ham xalq diplomatiyasining poydevorini qo'ydi. Gaspirali tomonidan Turk dunyosida ifodalangan bu birlikka erishishning eng muhim usullaridan biri xalq diplomatiyasi ekanligini ta'kidlash mumkin. Gaspirali, Turk Dunyosida "Ijmon"ni boshlanish nuqtasi qilib, XX asr boshlarida Turk

Dunyosining haqiqiy ma'noda mavjud bo'lishi uchun avvalo, yakdillikdan harakat qilish zarurligini ilgari surdi. Faoliyat nuqtai nazaridan Gaspirali hayotini xalq diplomatiyasi amaliyoti sifatida baholash mumkin[8]. Gaspiralining fuqarolik jamiyati darajasidagi faoliyati Turk dunyosi uchun fuqarolik jamiyatiga asoslangan xalq diplomatiyasi faoliyatini amalga oshirishiga zamin yaratdi[9].

Turkiy davlatlarning hamkorlik aloqalarida ommaviy va xalq diplomatiyaning o'rni beqiyos, buni davlatlari misolida ko'rib chiqish tadqiqot maqsadini amalga oshirishda qo'l keladi.

Sovet davlati parchalanishidan so'ng dunyo siyosiy xaritasi yangi mustaqil davlatlarning tashkil topishi bilan biroz o'zgarishga uchradi. Shu qatorda Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqalarida vujudga kelgan turkiyzabon Ozarbayjon, O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston kabi davlatlar tez orada xalqaro munosabatlarning to'laqonli subyetga aylandi. Mustaqil davlatlar tashqi siyosat va davlatlaro munosabatlarini amalga oshirishda diplomatiyani asosiy vosita sifatida qo'lladilar. Shu nuqtai nazardan diplomatiyaning turli ko'rinishlari sanalgan xalq diplomatiyasi va madaniy diplomatiya etnik, til va madaniy jihatdan bir birlariga yaqin bo'lgan tur davlatlarini birlashuvi va o'zaro munosabatlarida juda samarali ishlay boshladi.

Turkiy dunyoning birlashuvi uchun dastlabki qadam Turk dunyosi uchun Turkiy tilli davlatlar davlat rahbarlari sammiti, Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashi (2022-yildan boshlab Turkiy davlatlar kengashi) va Turkiy tilli mamlakatlar Parlament Assambleyasi (TURKPA) kabi yangi mintaqaviy tashkilotlarni tashkil etish bilan boshlandi.

1992 yilda Turkiy tilli davlatlar dastlabki sammiti o'tkazila boshlangan edi. Kengashni tashkil etish tashabbuskori Qozog'istonning birinchi prezidenti Nursulton Nazarboev hisoblanadi. 2009-yilning 3-oktabrida Ozarbayjonning Naxichevan shahrida Turkiya, Ozarbayjon, Qozog'iston va Qirg'izistondan iborat to'rt davlat ishtirokida Turkiyzabon davlatlarning hamkorlik kengashi tuzilgani e'lon qilingan bo'lib, uning faoliyati prinsiplari 2016 yil 16-sentyabrdagi Istanbul deklaratsiyasida e'lon qilingan. Birinchi bosqichda tashkilotga Turkiya, Ozarbayjon, Qozog'iston, Qirg'iziston a'zo, Vengriya va Turkmaniston kuzatuvchi davlatlar sanaladi. Ushbu kelishuvdan keyin TTDHK turkiy davlatlar manfaatini birlashtiruvchi xalqaro tashkilotga aylandi.[10]

Shuningdek, Turkiy tilli davlatlar davlat rahbarlarining 2006-yildagi sakkizinchi davlat rahbarlar sammiti yig'ilishida, Qozog'iston birinchi Prezidenti Nursulton Nazarboyevning Turk dunyosi parlamentlar assambleyasini tashkil etish taklifi bilan chiqdi. Bu tashabbus orqali 2008-yilda Istanbulda Turkiyzabon davlatlar parlament assambleyasi (TURKPA) tashkil etildi. Bu bilan Turk dunyosi davlatlari o'rtasida parlament diplomatiyasini amalga oshiradigan mexanizm amalga oshirildi.[11]

Xalqaro Turkiy Madaniyat Tashkiloti (TURKSOY) turkiy dunyoda mushtarak madaniy qadriyatlarni qayta tiklash maqsadida ilk bor 1993-yilda Turkiya, Ozarbayjon, Turkmaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston o'rtasida tashkil etilgan.[12] Bundan tashqari, turkiy davlatlar tashqi ishlar vazirliklari hamda qator institutlari orqali bu faoliyatlar huquqiy va institutsional tarzda mustahkamlandi.

XULOSA VA TAKLIFLAR (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/РЕКОМЕНДАЦИИ, CONCLUSION/RECOMMENDATIONS)

Zamonaviy tez o'zgaruvchan xalqaro munosabatlar kontekstida davlatlararo munosabatlarda diplomatiyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan xalq diplomatiyasi va ommaviy diplomatiya davlat tashqi siyosatini amalga oshirishning eng kam xarajatli va samarali vositasi sifatida ishlab kelmoqda. Nizolar va inqirozlar avj olishi, jahon siyosatida global muvozanatning izdan chiqishiga va yangi tartibotning shakllanishiga zamin tayyorlamoqda. Bugungi xalqaro munosabatlar sharoitida yagona davlatning o'zi hech bir davlat bilan munosabatlarga kirishmasdan va yoki faqat o'z manfaatlari nuqtai nazaridan harakat qilishi samarali ekanligi shubha ostiga olinmoqda. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, idealizm maktabi vakillari ta'kidlaganidek jamoaviylik va integratsiya yangi jahon tartibotida asosiy o'ringa chiqish ehtimoli tobora relikka tomon harakat qilmoqda.

Shunday sharoitda turkiy dunyo davlatlari ham yagona integratsiya birlashib harakat qilishi kelajakda bo'lishi mumkin ehtimoliy iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy inqirozlarga qarshi tura olishiga yordam beradi. Birlashuv va integratsiya jarayonlarida diplomatiya xususan, madaniy va xalq diplomatiyasidan samarali foydalana olishi ularning ishonchli sherikchilikka asoslangan ittifoqchilgining bardavom bo'lishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Majid Tehranian, "Global Communication and International Relations: Changing Paradigms and Policies", The International Journal of Peace Studies, Vol. 2, No:1, Jan 1997.
2. http://www.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol2_1/Techrenian.htm
3. Nicholas J. Cull, "Public Diplomacy before Gullion", içinde Nancy Snow, Philip M. Taylor, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, New York, 2009, s. 19.
4. Philip M. Taylor, "Public diplomacy and Strategic Communications", içinde Nancy Snow, Philip M. Taylor, Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, New York, 2009, s.15.
5. Peter Krause and Stephen Van Evera, Public Diplomacy: Ideas for the War of Ideas, Discussion Paper 09-10, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2009.
6. Jarol B. Manheim, "The War of Images: Strategic Communication in the Gulf Conflict," in Stanley A. Renshon (ed.), The Political Psychology of the Gulf War. Leaders, Publics, and the Process of Conflict, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1993, pp.155-171.
7. Jan Melissen, "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice", in Jan Melissen (ed.), The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, Basingstoke, Palgrave-Macmillan, 2005, pp. 3-25.
8. Muharrem Ekşi. Türkiye'nin Türk Dünyasına Yünelik Kamü Diplomasisi: Yeni Arac ve Mekanizmalar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies. 17/1 Yaz-Summer 2017. S.14-15.
9. Ayrıntılı bilgi için bk. Metin ARIKAN, "Gaspıralı'nın Türk Dünyası'na Tesirleri", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt V, Sayı 1, Yaz 2005, ss.13-20.
10. Ayrıntılı bilgi için bk. Murat DURAN, "Dilde Fikirde İşte Birlik: İsmail Gaspıralı", 21. Yüzyıl, Sayı 34, Ekim 11, ss.101-107.
11. Muharrem Ekşi. Türkiye'nin Türk Dünyasına Yünelik Kamü Diplomasisi: Yeni Arac ve Mekanizmalar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies. 17/1 Yaz-Summer 2017. S.18.
12. TÜRKSÖY

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc077/kanuntbmmc077/kanuntbmmc07703973.pdf

